

SULTAN II. MURAD'IN YILLIKLARI*

V.L. Ménage

Profesör Halil İnalcık'ın «Türkiye kütüphanelerinde yapılacak sistematik bir araştırma»nın onbeşinci yüzyıl Osmanlı takvimlerini, diğer bir deyimle 'kronolojik listeleri', orijinal şekilleriyle ortaya çıkarabileceğini ifade edişinden¹ bu yana epeyce zaman geçti. Varlıkları, münderic oldukları kronik-metinlerin² üslûb ve içerik bakımından analiz edilmeleriyle anlaşılın bu listeler meselesi³ daha o zamanlar aklıma takılmıştı. 1958-59'da Türkiye'de iken böyle bir metni aramıştım. Araştırmam belki sistematik değildi; ama her yakayı taramış, lâkin sonuç alamamıştım. Söz konusu takvimin onbeşinci yüzyılın dışında kalan bir derleme olduğunu gösteren birçok muahhar örneklere rastladığım halde, varlıkları kroniklerden anlaşılın, 20 veya 30 yılın olayları ile ilgili erken devirlere ait hiçbir tatmin edici metin türüne rast gelememiştim. Ancak sonradan, bir meslektaşımın lütufkârlığı Londra'da beni böyle bir metnin nüshasının varlığına inandırdı.

Bir süre önce Mr. Simon Digby bana, 25 kasım 1968 deki Phil-

* Bu tercüme, *The Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXXIX/3 (London 1976), s. 570-584'deki «The Annals of Murad II» adlı makaleden yapılmıştır.

1 1958 yılında the School of Oriental and African Studies'de düzenlenen konferansta sunulan ve sonradan *Historians of the Middle East* (ed. B. Lewis and P.M. Holt), London 1962'de yayınlanan «The Rise of Ottoman Historiography» adlı bir tebliğ, s. 159.

2 Bunlar, F. Glese tarafından yayınlanan (*Die altosmanischen anonymen Chroniken*, I, Breslau, 1922, ve II (tercüme) : *Abh. für die Kunde des Morgenlandes*, XVII, 1, 1925, 1-170) «Anonim Kronikler» ile Dr. Beldiceanu-Steinherr'in, II. Bayezid'in saltanat yılları ortalarında Edirne'de yaşamış olduklarını ispatladıkları (*BSOAS*, XXXIII, 2, 1970, 359-63) Uruc (Oruç) b. 'Adil'in Tarihi (F. Babinger'in yayınladığı (Hanover 1925) Oxford ve Cambridge yazmaları; Manisa'da bir diğer ve ayrıca Paris'te iki yazma)'dir.

3 Bkz. *Historians of the Middle East* (ed. Lewis and Holt), s. 157-9 (İnalcık), s. 170-2 (Ménage). Bu kronikler içine aktarılan listeler, ayrı bir kalıp olarak kalan, sarayda hazırlanan 'Hanedan' takvimleriyle üslûbta benzerlik, fakat muhteva bakımından epeyce farklılık göstermektedir (bunlar için bkz. V.L. Ménage, *Nesri's history of the Ottomans*, London, 1964, 15).

lips koleksiyonu satışından elde ettiği bir Osmanlıca yazma gösterdi⁴. Yazma içinde ana eseri (vr. 1b-121a) çok açık bir nesih ile (onaltıncı yüzyılda?) yazılmış, tümüyle harekelendirilmiş ve hanedânın efsanevi başlangıcından II. Bayezid'in -yanlışlıkla 889/1484 yerine 886 tarihi verilmiş- Boğdan seferine kadar gelen tarih ile alakalı bir anonim Osmanlı kroniği oluşturmaktadır⁵. Araya (vr. 75a-95a) «İstanbul'un efsanevi tarihi» de sıkıştırılmıştır. Eserin sonundaki bir kayda göre müstensih Mahmud b. Abdullah, eserini «Cuma-de I, salı günü öğle vakti» (sene verilmemiş), tesbit edemediğim bir 'karye'de tamamlamıştır'. Bir Avrupalı sonradan «dans la petite tartarie»yi eklemiştir. Aynı kişi' eserin boş yaprağına «Histoire de

4 Şaşılacak derecede bir kitap meraklısı olan Sir Thomas Phillips (1792-1872)'in koleksiyonunda MS. 781'de bulunan eser, o tarihli Sotheby'nin satış-katalogunda (*Bibliotheca Philippica, New Series: medieval manuscripts*, pt. IV) Lot 237'de kayıtlıydı. Daha önce, 9 şubat 1824'de Paris'teki Chardin satışında Lot 2628'de Auguste Chardin elindeydi. Şimdi de Mr. Digby'nin özel koleksiyonunda 160 numaradadır. Bana, muhteviyatını açıklama ve metinden bir bölüm yayınlama izni verdiği için Mr. Digby'ye fazlasıyla minnettarım.

5 Metin, *besmele* vb. den sonra şöyle başlamaktadır: *Ammâ ba'd: bu risâlenün pâhiblerine ve nazırlarına ilâm olunan budur-ki bir cema'at ihvân-i şâdik ve hullân-i yârân-i muvâfık bu a'rafî'l-ibâd-i biçâreye iktidâr gösterüb eyitdiler: Her fuşah ve bulagâdan işbu 'âlem-i fanide def'-i melâl ve kat'-i sülâl için bir yâdigâr komışlardur; eyle olso... Ve sonu da şöyledir: ...dönüb girüb İstanbula geldi. Va'llâhu a'lem. Râvî eydür: ol zamânda târih seksen altınsındaydı. Bundan soñra Sulân Bâyezid Hân Bârenede bir 'âlî 'imaret ve bir medrese ve bir timâr-hâne ve bir hammâm ve bir köprü yapdurdı [ve] müsafir ve şerebâ ve fuğarâ ve şalebe râhat olmağışın. Va'llâhu a'lem. Vr. 1a'da ilginç bir bibliyografik özellik bulunmaktadır. Bu sayfa, yazmanın bütününde olduğu gibi, metin ile aynı kişi tarafından doldurulmuştur, fakat bu kısım (Sotheby katalogunu hazırlayanın da benimsediği gibi) 1b'de başlayan eserin «bir önceki bölümün sonu» değildir; vr. 17a'da bulunan metni tam aynı noktada başlatıp tekrarlamaktadır. Bunun tek izah tarzı şudur: müstensih, önündeki 16 sayfalık birikinti üzerinde çalışırken 1a'yı boş bıraktı, ilk tomarı (1b-8b) ve sonra da ikincisini (9a-16b) doldurdu; ancak tamamen boş bir tomar alacağına yanlışlıkla birincisine başladı ve istinsaha vr. 1a üzerinde devam etti, ancak sayfayı doldurduktan sonra yaptığı hatayı anladı; bunun üzerine devamını 16b'den 17a üzerine tekrar istinsah etti.*

6 *fi karyat 'l'sbk'nin* harekelendirilmesini anlamak güç; belki (a1-) Esbek veya (yanlış olarak yazılan) İyâs-beg'dir. Bu isimde bir müstensih (ki şüphesiz yaygındı) 'Bozdağ'da', Ahmedî'nin (harekeli nesih) *Tervih el-ervâh* adlı bir yazmasını tamamlamıştır (F.E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I, İstanbul, 1961, no. 1768).

7 Chardin olablir mi?

la famille Othomana» yazmıştır. Onun da altında, daha önce başka bir el tarafından konan «Taouarikh al Othman. Historia gentis Othomannicae ab ipso Othomanno ad annum Hegirae 855. Turcicè» bulunmaktadır.

Söz konusu ana eser, Aşıkpaşazâde tarihinin kısaltılmış, popülerize edilmiş ve bir hayli değiştirilmiş şeklidir; bu bakımdan -kelimesi kelimesine olmasa bile- Paris'teki Ancien fonds 118 de bulunan nüsha ile benzerlik göstermektedir⁸. Aşıkpaşazâde'nin hal tercümesi ile ilgili kısımlarından, onun şiirlerinden ve karakteristik bölüm başlıklarından yoksundur; ancak kaynakları, Aşıkpaşazâde'nin tanzim etmiş olabileceği düzende takdim edişinden onun -Aşıkpaşazâde'nin varsayılan kaynağına değil- bizzat Aşıkpaşazâde'ye dayandığı açıktır⁹. Kısaltma, özellikle sona doğru, pek yoğun olmasına rağmen metin sibirleyici nitelikte geleneksel savaş tasvirleriyle¹⁰ doldurulmuştur; redaktör, ayrıca, Aşıkpaşazâde'de bulunmayan birkaç ayrıntıyı eklemiştir: I. Bayezid'in bir yüzük içinde saklı zehirle kendini öldürmesi¹¹; II. Murad'ın oğlu Alâeddin'in eceli ile ölmediği¹² hakkında umumî kanaat ile ilgili yankılar.

Açık, dikkatlice yazılmış ve fazlasıyla harekelenmiş olmasına rağmen eser pek yetersiz bir metin arz etmektedir. Bu durum, maalesef, aynı müstensihin kaleminden çıkan kısa fakat ilginç olan eser (vr. 121b-125b) için de aynıdır.

İkinci metin, doğum tarihlerini, saltanat devrelerini, Osman'dan

8 P. Wittek tarafından ayrıntılarıyla açıklanmış (*MOG*, II, 1-2, 1925, 151-64) ve F. Giese tarafından da değeri ortaya konmuştur (*Die altosmanische Chronik des 'Aşıkpaşazâde*, Leipzig, 1929, Einleitung, s. 8-12).

9 İlk kısmı (ed. Giese, 66. 22-67.7). Anonim metne (ed. Giese, 34.23) açık ve biçimsiz - olarak eklenmiş örnek bir pasaj Aşıkpaşazâde, § 67'dir. Digby MS. (vr. 50b)'de de aynı takdim vardır.

10 Şu örnek (vr. 13a = Aşıkpaşazâde, bâb 17) tipiktir: *bir cenk-i 'a'zim etdiler ki kâfirlere dünyâyı tenk etdiler, şöyle kim küştelerden püşteler oldı, adam kanı seyl olban yürüdi, hân bihâri havâ yüzün bürüdi; bos at, kara at yek renk oldı; ak sakal, kara sakal hem-renk oldı; şirâne ve delirâne bir cenk etdiler kim feleklerde melekler tahşin etdiler. Âbir...*

11 vr. 57a. Krş. Oruç (ed. Babinger, 37.8-10, 105.12-14) ve Neğri'nin MS A (ed. Unat-Köymen, I, s. 362)'sı.

12 vr. 69b: *Râvî eydür: bu cânibde meger Sulân Murâduâ bir oğlu var-ıdı, adına Sulân 'Alâ-din derlerdi, Amâşıyye tahtında otururdı; ol Sulân 'Alâ-dine ağu verüb helak etdiler. Krş. H. İnalçık, *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*, I, Ankara, 1954, 60.*

II. Mehmed dâhil Osmanlı hükümdarlarının ölüm yıllarındaki yaşlarını veren bir dizi cümleler ile başlamaktadır. Daha sonra gelen üç satır, şematik olarak, altı şehrin fetih tarihlerini yansıtmaktadır. Ardından, kırmızı mürekkepli *Târih* başlığında sonra metin, II. Murad'ın cülüsünden sonra şehzâde Mehmed'in Dulkadir-oğlu kızı ile evlenmesine kadar Sultan Murad'ın saltanat yıllarındaki olaylarla süregelmektedir. Bu sürekli metin, şüphesiz, müellif tarafından 29 ayrı paragraflık bir dizi olarak okunmak için düşünülmüş, ilki dışındaki bütün paragraflar (Digby MS'de kırmızı yazılmış) *Def'a* sözcüğü ile başlatılmıştır. Her bir paragrafın bir hicri tarih ile son bulması gerekirken müstensih, *def'a* dan önce veya sonra, *sene* kelimesini bazen koymuş, hatta *sene*'nin üst veya altına, kırmızı veya siyah, nadiren tarih yazmıştır - biri (S29) dışındaki bütün tarihler yanlış verilmiştir. Her ne ise, benzeri kronik metinlerin yardımı ile eksik tarihleri tamamlamak ve böylece tutarlı ve birbirini takip eden 'yılıklar' dizisini ortaya çıkarmak kolaydır.

Metnin yayını için, Vak'anüvis'in böyle plânladığını düşünerek, herbir yılığı köşeli parantez içinde tarihle başlattığım paragraflara ayırdım; ancak metinde bazı tarihleri düzeltmeden bıraktım. Aktarma sırasında bazı harf ve kelimelerin zayı olduğu açıkça görülen yerlerdeki özellikleri, açılı parantezlerde gösterdim (ancak bütün bir *benî*'in yerinden oynatılabileceğini düşünmekten kaçındım). Ne kadar şaşırtıcı olursa olsun sarih imlâ ve hareke hataları zımnen düzeltilmiştir¹³. Kroniklerde paralellik gösteren sahife ve satır yerleri de şöylece gösterilmiştir¹⁴:

13 Meselâ *Canik* yerine *cenk*, *Uşur* yerine *arşur*.

14 Şu kısaltmaları kullandım: Giese = F. Giese, *Die altosmanischen anonymen Chroniken: Teil 1*, Breslau, 1922; (Giese'ye ait rumuzlar) W₁, W₂, W₃ = (özellikle) 'anonim kronik'in genişletilmiş nüshası; genişletilmemiş fakat uzatılmış nüsha; aslında Giese 66.11'e kadar W₃ metni olup, daha sonra 'Oruç' yerindeki Münih yazması. E = esasında W₃ metni olup, ancak bazı farklı (ve vazih arkaik) özellikleri bulunan 'anonim' Edirne yazması. O, C, M, P. = 'Oruç' nüshaları, (özellikle) Babinger tarafından neşredilen Oxford ve Cambridge yazmaları, Manisa yazması ve MS zeyli - turc 1047'deki nüsha. Bu metinler arasındaki münasebet ile ilgili görüşlerim *BSOAS*, XXX/2(1967), s. 314-22'de belirtilmiştir.

Sene	Giese	E	O	C	M	P
826	59.17-18, 60.18-19, 64.15-18	32b.4-9	47.17-23	113.16-23	42b.13-43a.7	38a.7-18
827-9	64.18-22	32b.9-33a.2	47.23-48.21	113.23-114.6	43a.7-43b.1	38a.18-39a.14
830	65.16-17	33a.2-3	48.21-24	114.6-8	43b.1-5	39a.14-17
831-5	65.17-25	33a.3-13	48.24-49.23	114.8-25	43b.5-boş	39a.17-40a.9
836-40	65.25-66.10	33a.13-34a.1	49.23-51.4	114.25-115.24	boş-44b.4	40a.9-41a.14
841-5	66.10-23	34a.1-13	51.4-52.24	115.24-117.5	44b.4-boş- 45a.5	
846	66.23-27	34b.1-6	52.25-53.14	117.5-10	45a.5-45b.2	42b.15-43a.14
847	66.27-67.3	34b.6-11	53.14-24	117.11-18	45b.3-15	43a.15-43b.8
(II'ye kadar)						
849-51	70.8-22	37b.3-38a.12	58.21-59.21	120.25-121.17	50b.4-boş	47b.17-48b.16
852	70.23-26	38a.12-38b.4	59.21-24	121.17-20	boş	48b.16-49a.3
(II'ye kadar)						
Son kısımlar	73.7-18	40b.8-41a.5	64.4-12	123.1-7	boş	52a.5-13

Kroniklerde kaydedilmeyen veya kroniklerin başka bölümlerinde bulunan tafsilat düz dizgide gösterilmiştir. Aralarındaki farklılıklar ile ilgili olarak sadece birkaç yerde yorum yaptım; bu kadar bozuk bir metinde açıklamalar tam olma iddiasında değildir. Eldeki bilgilerin tam bir analizi, II. Murad'ın saltanatının kronolojisinin büyük bir bölümünü ilgilendiren yeni bir tartışma vesilesi yaratabilir, ancak böyle pek güvenceli olmayan bir başlangıç noktasından yola kuyulmak biraz acelecilik olur.

Âl-i 'Osman. ('Osman) *ibn-ü Ertoñrul vücuda geldi, hicretün sene 6 (??) tarih;* 'Osman *Gâzi hüruc etti, adına huşbe okundu, hicretün sene 687; 'Osman beglik etti sene 26, ve 'ömri sene 69. Oğl Orhân Gâzi vücuda geldi, sene 687; Orhân beglik etti sene 40, ve 'ömri sene 82. Murad Gâzi ibn-ü Orhân vücuda geldi, (sene...; beglik etti) sene 31, 'ömri sene 68. Oğl Yıldırım Bâyezid vücuda geldi, sene 744; beglik etti sene 16, ve 'ömri sene 60. Oğl Sulţan Muhammed vücuda geldi, hicretün (sene...; beglik etti) sene 8, ve 'ömri sene 65. Sulţan Murad ibn-ü Sulţan Muhammed Hân vücuda geldi, sene 807; beglik etti sene 31 mäh 3, ve 'ömri sene 48. Oğl Sulţan Muhammed Dimetokada*

vücûda geldi, sene 834; beglik etti sene 33 mâh 2, ve 'ömri sene 52. Oğlı Sulţân Bâyezîd Amâsiyyede vücûda geldi, sene 851¹⁵.

feth-i	feth-i	feth-i	feth-i	feth-i	feth-i
Brusa	Gelibolu	Edrene	Dimetoğa	İbşala	Kosşanşin
Orhân	Süleymân Paşa	Murâd Gâzî			Sulţân Muhammed
sene	sene	sene	sene	sene	sene
726	788 ¹⁶	761	765 ¹⁷	763	857

Târîh :

[824/6.1.1421-25.12.1481]

Sulţân Murâd ibn-ü Sulţân Muhammed Hân tahta cülûs kıldı, hicret-tün sene 824. Kardeşleri ile cenk etti¹⁸. Vezîrleri İvâz Paşa, İbrâhîm Paşa.

[825/26.12.1421-14.12.1422]

Def'a : Sulţân Murâd kardeşleri ile girü bu yıl cenk etti. Karındaş Düzme Muştâfâ dèrler am katl etti, geldi, Edrenede karar etti.

[826/15.12.1422-4.12.1423]

Def'a : Sulţân Murâd bir karındaş dâhı çıkdı Muştâfâ dèrler; varub, Anaşoludan İznikde¹⁹ cenk edüb, soñra katl edüb, andan gelüb, İflâk-

15 Güvenilir olmayan böyle bir metinde bu rakamlar üzerinde inceden inceden durmak gereksiz bir iş. Bu arada rakamların aşağı yukarı Aşıkpaşazâde (§ 170; Atsız, s. 248)'nin verdiklerine uygun düştüğünü belirtmekte yarar var; Aşıkpaşazâde rakamlara esas olan kaynağını - belki de buna benzeyen bir listeyi - *aşıl tevârih* (veya *aşl-i tevârih*) olarak adlandırmaktadır. Benzer rakamlar, sadece Aşıkpaşazâde'den eklemeler yapıldığı açıkça belli olan yeni bir nüshasında değil, Oruç metni boyunca dağınık şekilde görünmektedir: bkz. S. Buluç, *Untersuchungen*, Breslau, 1938, özellikle s. 49.

16 Giese'de (17.5, 758).

17 Oruç'ta (0 20.20) 760.

18 MS: kardeşleri ile girü bu yıl cenk etti karındaş'tan girü bu yıl ile karındaş çıkarılmış (müstensih yanlışlıkla ertesi yılın kaydını geçirmiş).

19 Erenkümüdün? biçiminde seslendirilebilecek MS'deki *renkümüdün* muhtemelen (EOCM'deki gibi) İznikde şekline sokulabilir; ancak krş. P: *Erenkümür* yöresinde buluşup uğraşdılar.

eline geçüb, İflâk begi Durkulaşla cenk edüb, soñra barışub, gelüb gitti. Vezîri İvâz Paşadan bir hile duyub, gözlerin çıkarub, yerine Saruca Paşa vezir oldu²⁰.

[827/5.12.1423-22.11.1424]

Def'a : Sulţân Murâd girü Anaşoluya geçdi. İzmir-oğlı Cüneyd Beg-ile cenk edüb, soñra dutub, kaydın görüb²¹, andan varub Menteşe-elin ve Aydın ve Saruhan-elin ve Hamid-elin feth etti. İbrâhîm Paşa ve led-i Hayreddin Paşa, Saruca Paşa.

[828/23.11.1424-12.11.1425]

Def'a : Sulţân Murâd sefer etmeyüb, Edrenede düğün eyleyüb İsfendiyâr kızını aldı²². Vezîrleri girü İbrâhîm Paşa, Saruca Paşaydı.

[829/13.11.1425-1.11.1426]

Def'a : Sulţân Murâd Lâz-eline vardı. Lâz-oğlı Koca Desbut(ı) elinden çıkarub vilâyetini feth etti. Vezîrleri mezkûr. Sene 829.

20 OP'de 828 yılı için verilen İvaz Paşa'nın kör edilmesi, metne ilâve gibi görünmektedir (yukarıya bkz.). Saruca'nın 826/1423 gibi erken bir tarihte vezir olması yeni bir detaydır ve (tarihen olmasa dahi) metne uygun düşmektedir, krş. ertesi yıllık : Saruca'nın vezirliği ile ilgili olarak şimdiki değin bilinen en erken tarih 1428'dir (Ducas, 205; krş. P. Wittek, *Byzantion*, XXI, 1951, 328).

21 Cüneyd'i «dutub, kaydın görüb (yani öldürüb)» yerine kroniklerde, 829 yılı altında, onun ölümünün ve Ayasuluk (0, ama MP'de İpsala)'un alınış kaydıyla beraber bulunmaktadırlar.

22 EMC'de esas itibarıyla aynı metin var (CM'de fazladan çevre ellere akın vardı bulunuyor); OP'de ise uzunca bir kayıt mevcut : İsfendiyara karşı sefer (bahar 1423=826) ve ardından düğün (farklı ifade ile), Kostantiniyye muhasarası (yaz 1422=825!), Küçük Mustafa meselesi (tekrar!) ve İvaz Paşa'nın kör edilmesi (P: İznik feth edüb ol seferden gelüb veziri Hacı İvâz Paşadan bir hile duyub Geliboluda dutub gözlerini çıkardı), Laz-oğlı (Stephen Lazarević, öl. 19.7.1927 = 830)'nin ölümü (P'de vefat edüb, O'da bozuk ifade var) ve Macarların Güğercinlik/Golubac'a saldırımları (bahar 1428=831) gelmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, buraya diğer (tarihsiz?) bir takvimden parçalar sokulmuştur (krş. O 48.5 ve P 38b.9 : *ba'ınlar eydürler/dèrler*). W₃ yazmalarında 'düğün' ile ilgili kısmın bulunmaması metni daha da çıkmaza sokmaktadır.

[830/2.11.1426-21.10.1427]

Def'a : Sulţan Murad sefer etmeyüb Saķar²³ yaylaya cıkıdı. İshak Bege, (Tur) ĥan Bege çevre ellere²⁴ akın v Erdi, her tarafa yürüdiler. Vezirleri mezkür. Sene-

[831/22.10.1427-10.10.1428]

Def'a : Sulţan girü Lâz-eline vardı, Gügercinligi²⁵ feşh etdi. Ve girü bu tarafdan Anaıoluda Amâsiyyede Yörgüç-oğlu ĥızır Beg varub Canik vilâyetini feşh etdi. Sulţan 'Alâ'eddin ibn-ü Sulţan Murad vücüda geldi. Vezirleri İbrâhım Paşa, Saruca Paşa, Muhammed Ağaydı. Sene-

[832/11.10.1428-29.9.1429]

Def'a : Sulţan Murad Edrenede karar edüb, veziri İbrâhım Paşa vefat edüb, oğlu Halil Paşa yerine vezir oldu. Mevlânâ Velîyeddin kadî²⁶ oldu. Sene-

833/30.9.1429-18.9.1430

Def'a : Sulţan Murad vilâyetlere nâmeler gönderüb, ĥazâ-yı ekberdir deryüb, varub, Evranos-oğlu 'Alî Beg, Turĥân Beg varub, Seleniki feşh etdiler. Ve bu yıl Sulţan Şeyĥ ĥacı Bayram vefat etdi²⁷. Sene-

23 MS'de (CP'deki gibi) *Sefer* bulunuyor, ancak (EOM'deki gibi) *Sakar* şeklinde düzeltilmelidir: *Sakar*, Edirne'nin 50 km kadar kuzey-batısında yer alan bir tepedir.

24 Kroniklerde *Laz-eline* kaydı var, lakin beylerinin adı yok. İfade muhtemelen, (İshak Beg'in üssü) Üsküb'den Novobrdö(ki orası kuşatıldı) ve Kruşevac/Alacaĥışar (ki burası alındı)'a karşı girişilen seferlerle ilgilidir (bkz. Jorga, *GOR*, I, 395; Jireček, *Geschichte der Serben*, II, 164).

25 EMP ve W₁ (OC değil)'de ayrıca *Cân Adası* geçmektedir (W₂: Sıçan Adası) ki belki de Jireček, II, 160'daki 'ungarische Insel'dir. Jireček'in bunun Neu-Orsova = Adakale olduğunu ileri sürmesi makul karşılanmalıdır: Osmanlılar Adakale'yi 1691'de aldıkları zaman(ki henüz böyle isimlendirilmemişti) oraya Şans Adası ismini vermişlerdi (Sülahdar, II, 542). Şüphesiz bu isim (A. Decel'nin de *ET*, 'Ada Kale' maddesinde belirttiği gibi) 'metrisler'e verilmişti (almancası 'Schanz', krş. Redhouse, *şans* maddesi), ancak Cân ile Şans arasındaki benzerlik göstermektedir ki, Şans aynı zamanda türkçede ordu argo dili olarak daha eski olan Cân'ın yeniden kalıplaşmasıdır; ve bu zamanla, ortaçağa ait 'Saan': yansıtmış görünmektedir (bkz. A.Z. Hertz, *Archivum Ottomanicum*, III, 1971, s. 171, n. 4).

26 *kadî'asker* manasındadır (bundan bahseden tek kronik P'dir). Bu makamdan vezirliğe yükseltilen Halil Paşa'nın yerine geçmiştir (OP).

27 Bu yalnızca P'dedir; ayrıca vezirlerden Halil, Mehmed ve Saruca eklenmiştir.

834/19.9.1430-8.9.1431

Def'a : Sulţan Murad sefer etmeyüb, girü²⁸ yaylaya cıkıdı. İri²⁹ akça kestürdi. Sene-

[835/9.9.1431-27.8.1432]

Def'a : Sulţan Murad sefer etmeyüb, Çökeye³⁰ yaylaya cıkıdı. Dimetokada Sulţan Muhammed vücüda geldi. Vezirleri mezkür.

[836/28.8.1432-17.8.1433]

Def'a : Sulţan Murad Edrenede karar edüb, ikindüyle aĥşam arasında gün dutıldı, 'âlem karañlık olub, yıldız göründi; girü iki kuyruklu yıldız doğdı, korkuluk; ve Evrenos-oğlu 'Alî Beg Arnavud ()³¹ vilâyetinde Buzurşek³² üzerinde leşkerümüze şikest vâkı' oldu, ĥazile bu ĥazâ rast gelmedi.

28 EOP'de *Çökeye* yazılıdır ki, muhtemelen doğrudur (C'de 'yayla' kısmı yok): krş. *na Çoku na planinu* yazılan II. Murad'ın 9 haziran 1431 tarihli mektubu (Truhelka, no. 3, krş. *1st. Enst. Dergisi*, I, 1955, 43), Babinger tarafından iktibas edilmiş (*Aufsätze, I(Geburtstag)*, 169. Babinger o zaman (1949'da) yer tayin edemedi; fakat II. Mehmed'e ait tarihinde (*Eroberer*, 7 = *Conquérant*, 21 = *Conquistatore*, 33) kaynak göstermeden oranın Edirne'nin kuzey-batısında bulunduğunu bildiriyor.

İdarî birim olarak Çöke, Edirne kazasının bir nahiyesi idi ve (haritada yerlerini tesbit edemediğim diğer yerlerle birlikte) Demirhanlı ve Ömerobası köylerini içine almaktaydı (Ö.L. Barkan, *Belgeler*, III, 5-6, 1966, 320, 329, 363). İki modern haritalarda Edirne'nin 15 km doğu-kuzey ve diğeri 40 km kuzey-doğusunda gösterilmektedir. Nahiye'nin diğer köyleri Karayusuflu ve faki-dere idi (M.T. Gökbulđın, *Edirne ve Paşa Livâsı*, İstanbul, 1952, 326, 497). İkincisinde meskûn olanlar Boğdan-Loçbruca yolunun derbendcileriydiler. 'Karajusufl' 1829 yılına ait Avusturya Genel Kurmay haritasında Edirne'nin 18 km kuzey-doğusunda gösterilmiştir. Aynı harita 'Faki-dere' olarak (şimdi Bulgaristan'da bulunan Fakiiska) nehri kaydetmektedir ki üzerinde, Aitos yolunda, (halen Fakiya denilen) 'Umurfakih (Faki)' yer almaktadır. Bu durumda Çöke yaylasını Edirne'nin kuzey-doğusunda, aşığı yukarı Keşirlik yaylasının batısında düşünmek gerekir.

29 MS'de, açıkça, *İdi*; EOC'de (835 yılı kaydında) *yeş*; fakat P'de *İri*. 834 yılı akçası geçici olarak daha ağır 53/4, hatta 61/4 kırat akçaya dönüşü simgelemektedir (M. Akdađ, *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimai Tarihi*, I, Ankara, 1959, 394, 422-5; krş. OCP, bir *lidre* gümüşten 260 akça kesiliyordu). Bu durumda *İri* uygun bir okuma tarzı sayılır.

30 E'de isim yok; OCP'de *Sakar*.

31 Bazı kelimeler *haplography* ile ortadan kaybolmuştur, krş. E: *Arnavud vilâyetine akın eyleyüb rast gelmeyüb Arnavud vilâyetinde...*

32 MS: *birdşky*, E'ye göre düzeltilmiştir (OP: *B.r.zş.k*), krş. Giese, 113.8. Bu isim için bkz. F. Babinger, *Aufsätze, I(Elbasan)*, 202.

[837/18.8.1433-6.8.1434]

Def'a : Sulţān Murād Edrenede karar edüb, beglerbegisi Sinān Beg, Evrenos-oğlu 'Alı Beg, Işhak Beg, Turhān Beg varub ()³³ etdiler. Ve bu yıl Ungurus kralı Koca Kiral gelüb, Gügercinlige düşüb, almayub, şikest olub gitdi³⁴. Sene 838.

[838/7.8.1434-26.7.1435]

Def'a : Sulţān Murād Keşürlük³⁵ yaylasına çıkub, Lāz-eline akın verdi³⁶. Ve hem bu yıl vebā-yı ekber oldı her vilāyette. Vezirleri mezkürdur.

[839/27.7.1435/15.7.1436]

Def'a : Sulţān Murād Edrenede karar edüb, Vılq-oğhıyla barışub, veziri Saruca Paşayı gönderüb, Vılq kızını nikāh edüb aldı. Vılq-oğlu Semendreyi binā (edüb) tamām etdi³⁷. Vezirleri mezkür.

[840/5.7.1436-4.7.1437]

Def'a : Sulţān Murād vilāyet-i Karamāna sefer etdi. Karamān-oğlu İbrāhım Begle cenk edüb, soñra barışub, andan gelüb, bu ırafda Boraç³⁸ hisarını feş etdi. Vezirleri mezkür.

[841/547.1437-23.6.1438]

Def'a : Sulţān Murād Edrenede Yeni Cāmi' binā edüb, kendü eliyle Cum'a gün bināsını urub, Ungurus vilāyetine kaşd edüb, veziri Mu-

33 Kayıp keilmeler Arnavutluk'taki isyan ile ilgilidir (Konu, H. İnalçık, *Fâtih ve İstanbul*, I, 2, 1953, 164-6'da açıklanmıştır).

34 Bu kayıt muhtemelen Sigismund'un 1428 yılı baharında (Jireček, II, 164) yaptığı hücumu belirtmektedir ki (OP'de 828 yılı için yapılan bir ekte kayıtlı olan, bkz. yukarıda n. 22) 831 karşılığıdır. Aşıkpaşazade'nin 837 yılındaki bir hücumu anlattığı (§ 106) doğrudur (İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, ikinci baskı, Ankara 1961, 414'da böylece aktarmaktadır), ancak kronolojisi (hattâ olaylarının dizilişi) bu yıllar için oldukça tahrif edilmiştir; herhalde 1428'in olaylarını tasvir etmiş olmalı.

35 MS : *kestürlük*, EDMP'ye göre düzeltilmiştir. Keşirlik bölgesi modern haritalarda Edirne'nin 55 km kuzey-doğusunda gösterilmektedir.

36 Kronikler ne bu yıl ne de başka bir yıl yapılmış böyle bir seferden bahsetmezler.

37 Bu kayıt E veya Giese'de yok; Oruç yazmaları ise fazlasıyla tafsilatlı.

38 MS : *bāruç*, kroniklerde *Burç* şeklinde anlaşıldığı görülmektedir. Ben bunu - Gruza üzerinde, Kragujevac'ın güney-batısındaki - Boraç olarak anlamaktayım. Burası, Jireček'e göre (II, 174-5) 1438(842-3)'de olmuştur.

hammed Ağayı çıkarub, yerine Hekim Fazlullāh vezir olub, Ungurusa geçdi. Altı pāre kalalarını feş edüb, vilāyet-i Ungurusta kırk beş gün yürüyüb, soñra gelüb, İflāk-êlinden çıkub, gelüb Edrenede karar etdi. Ve hem bu yıl Ergene köprüsi binası dahi vuruldu³⁹. Sene 181.

Beyt:

Yeni Cāmi'-ile Ergene köprüsini Hayr edüben yapıdı ol ikisini
Ungurusa geçdi Sulţān-ı Murād Kodılar tarih ana 'hummār' adı⁴⁰.

[842/24.6.1438-13.6.1439]

Def'a : Sulţān Murād Edrenede karar edüb, Sulţān 'Alā'eddini Sulţān Muhammedi 'ālî düğün eyleyüb sünnet eyledi. Düğünden soñra varub, Semendreyi feş etdi. Giri bu yıl Evrenos-Beg-oğlu 'Alı Beg vilāyet-i Ungurusa geçüb, Ungurus tahtı Mehdiye derler ol şehri vurdu. Ve giri Ungurus leşkerine duş gelüb, gāyet cenk edüb, soñra Haq ta'ālā fırsat vürüb, Ungurus leşkeri(ni) sıyub, kırub, baş baş on beş sancak-beglerini dutub, bile sancağ-ıla getürdü⁴¹. Vezirleri ol yıl Halil Paşa, Saruca Paşa, Hekim Fazlullāh idi. Sene 844.

[843/14.6.1439-1.6.1440]

Def'a : Sulţān Murād Belğırāda varub, feş olınmayub, andan gelüb Nevābiri kalasını feş etdi. Hādım Şehābeddin Paşa hem vezir hem beglerbegiyidi, Belğirad öninde havāleyi yapıdı⁴². Vezirleri Halil Paşa, Saruca Paşayıdı. Sene 845.

[844/2.6.1440-21.5.1441]

Def'a : Sulţān Murād Edrenede karar edüb, düğün edüb, kızını sulţān-

39 E, Giese veya P'de geçmemektedir. OCM (ve M) bunu, «yeni» (üç şerefeli) Cāmi ile birlikte yıllıkta daha önce kaydetmektedir.

40 MS : *kodılar tarih anlara hummār ad*. P'de yalnızca ikinci beyit var : *Ungurusa geçdüğü Sulţān Murād / komuşlar tarihin anuñ hummār ad*. M'de kenarda sadece *tarih hummār 841* bulunmaktadır.

41 Bütün metinlerde Semendre kısmı mevcut olup 842 yılı altındadır. 1439 martında başlayan ve ağustosta Semendre'nin düşmesiyle biten sefer 842-3 yıllarını içine almaktadır. OCP (E'de ve Giese'de bulunmayan) Ali Beg'in seferini farklı keilmelerle ve 843 yılı içinde kaydetmektedir; hemen Belgrad ile ilgili kismundan sonra verilmektedir ki, eğer 1440 yazında Belgrad seferi esnasında bir saptırma olarak düşünülmüş ise muhtemelen doğrudur (krş. Jireček, II, 176).

42 'Havāle', Şehābeddin Paşa'nın 846 yılı kaydından sonra (sadece) OP'de görünmektedir.

zâde(yi) İsfendiyâr-oğlı Kaya Bege vârdi. Üskübde İshâk bu yıl Hîcâza gitti. Sene 849.

[845/22.5.1441-11.5.1442]

Def'a : Sulţân Murâd Edrenede karar edüb, Mezîd Bege (akın vâri) Ungurusa gazâyâ gönderdi. Ol gazâ râst gelmeyüb, Mezîd şehîd olub, leşkere şikest vâkı' oldı. Sene 846.

[846/12.5.1442-30.4.1443]

Def'a : Sulţân Murâd Edrenede karar edüb, beglerbegi Şehâbeddîn Paşayn Ungurus vilâyetine gönderüb üç bin Yeni-çeriyile, sancak-beglerinden Fîrûz Beg, Ya'kûb Beg, Veled-i Fenârî Umur Beg⁴³, bunun bigi nice sancak-begleri, tamâm on altı sancak-begleriyile. Girü leşkerimize şikest vâkı' olub, sancak-begleri cümle şehîd oldılar. Ol gazâ girü râst gelmeyüb, bâkı kalan leşkerler gelüb gittüler. Sene 847.

[847/1.5.1443-19.4.1444]

Def'a : Sulţân Murâd Hân Karamâna sefer etdi, oğlı Sulţân 'Alâ'eddîn Amâsiyye leşkeri bile. Soñra İbrâhîm Begle gerü şulh olunub, gelüb gidüb Edrenede karar etmiş iken, ol hinde Sulţân 'Alâ'eddînün vefâtı haberi gelüb, Sulţân Murâd bu mâtem içindeyiken || Dest-pot Ungurusdan Yanko mel'un(ı) getirüb İzladi derbendinde cenk edüb, bâkı kışsa ma'lûmdur. Sene 848.

[848/20.4.1444-8.4.1445]

Def'a : Sulţân Murâd Hân begliğini terk edüb, oğlı Sulţân Muhammede ismarlayub Anadoluda karar etmiş iken, Ungurus kiral(ı) ve beglerbegisi Yanko mel'un Varnaya gelüb, Sulţân Murâd Saruhan Anadoludan gelüb, leşkerler cem' edüb,- bu yıl Üsküb Begi İshâk Beg vefât edüb - oğlı 'İsâ Beg ve 'Ömer Beg veled(-i) Turhân Beg - ol vaqt Turhân Beg Tokatda habs idi - Hızır Beg veled(-i) Mihâl Beg, bu begler cem' olub, Varnada 'azîm cenk olub, soñra fırsat gâzilerin olub, kâfire şikest vâkı' olub, kiralun başı kesildi.

Varna gazâsın der-iseñ şâh-i mâ Dêdüler târih anâ zevâk-i mâ⁴⁴.

43 ECM isim vermiyor, 0'da iki ve P'de (Hızır ile beraber) dört isim geliyor.

44 MS : demişler anuñ târihin zevâk-i mâ, kroniklerden ayrı olarak bu beyti veren P(47b.16)'ye göre tashih edilmiştir.

[849/9.4.1445-28.3.1446]

Def'a : Sulţân Murâd Hân begliğini terk edüb, oğlı Sulţân Mehemmede ismarlayub, varub Anadoluda yerde⁴⁵ karar edüb, şehri Edrene tamâm yanub harq olub, ol vaqt vezirleri Halil Paşa, Kâsım Paşa, Rûm-eli beglerbegisi Tayı Karaca, Anadolu beg(lerbegisi) Uzğur-oğlı 'İsâ Beg. Sene 855.

[850/29.3.1446-18.3.1447]

Def'a : Sulţân Murâd Hân Anadoluda Ma'nisada karar edüb, bunda Edrenede Yeni-çeri baş kaldırub, Bucuk Depeye çıkub, 'âlem karış murış olub, 'âkibet begler ittifâk-ıla Sulţân Murâd Hân(ı) Anadoludan getirüb, girü tahta geçüb, Sulţân Mehemmede Anadoluya gönderüb, ol kış Moraya sefer edüb, varub Germeyi fetih edüb, bu yıl 'Acem pâdişâhı Şâh-i Ruḥ vefât edüb⁴⁶, vezirleri Halil Paşa, Saruca Paşa, Kâsim Paşa, Şehâbeddîn Paşaydı. Sene 851.

[851/19.3.1447-6.3.1448]

Def'a : Sulţân Murâd Edrenede karar edüb, Sulţân Bâyezîd ibn-ü Sulţân (Mehemmed) doğdı.

[852/7.3.1448-23.2.1449]

*Kos-ovanun târihin bilmek dilerseñ sen hemân
Bu gazânun târihi 'hallâk-i subhân⁴⁷.*

Def'a : Sulţân Murâd Arnavuda sefer etdi, Kocacık hisârını fetih etdi. || Girü ol hinde girü Yanko mel'un Ungurus vilâyetinde kiral olub, leşkerler cem' edüb, (Kos)ovaya geldi. Sulţân Murâd dahı Kos-ovaya çıktı. Cenk olunub, soñra kâfirlere şikest vâkı' oldı. Kos-ova cengi Şa'ban ayınınun 24 Cum'a gün⁴⁸.

Sulţân Murâd Edrenede karar edüb, beglerbegisi Karaca Beg Rûm-eli leşkeri ile varub, Yergök hisârını yapub meremmet eddiler.

Ve hem düğün edüb, Dî'l-Kâdir-oğlı kızını Sulţân Mehemmede alıverdi. Begler, vezirler yerlü yerinde. Tamâm.

45 Öyle geçiyor; kroniklerde Ma'nisâya; belki de birkaç kelime kaybolmuştur.

46 Bu vefiyat yalnız P'de görünmektedir.

47 P(52a.4) beyit vermiyor, tarihlemesi şöyle : *hallâk-i subhân* (her iki cümle de doğru sayı (852)'yi vermektedir.

48 Bu noktada kronikler 852 tarihini vermekte ve yeni bir yıllığa başlamakta; bkz. aşağıda s. 90.

Benim, 847 yılındaki *çindeyiken* kelimesine kadar, başlangıcını 826 olarak tarihlediğim yıllığın başından itibaren Anonim Kroniklerden MS W, ve MS E'ye genel benzerliği ve Oruç yazmalarına daha da yakın benzerliği açıkça görülmektedir. Ancak söz konusu yıllıklar, bu ortak metin kalıbından önce, sadece 824 ve 825 için iki kısa kayıt ihtiva etmektedir; bu bölümde kronikler II. Murad'ın amcası 'Düzme' Mustafa'ya karşı girişilen harekâtı detaylı anlatmakta, *çindeyiken* ifâdesinden sonra da İzliadi Pass(1443) ve Varna(1444) gibi önemli iki seferi daha tafsilatlı vermektedir. Daha sonra yıllıklar ve kronikler 849, 850 ve 851 yıllarında paralellik göstermekte, ancak kroniklerin Kosova muharebesi (1448)nin uzun bir tasvirini verdikleri 852 yılı kaydının ilk cümlesinden sonra farklılaşmaktadır. Son kayıtlarda, aşıkâr zıddiyetlerle birlikte, apaçık uygunları olan yine bir beraberlik içine girmekteler ki bunların önemli sayılabilecek hususları üzerine daha sonra döneceğiz.

İlkin esas soru üzerinde duralım: bu Yılıklar bir müstensih tarafından kroniklerin birinden mi aktarılmıştır, yoksa -itiraf edildiği üzere, değerini düşürücü biçimiyle- bu yılların tasvirine iskelet teşkil eden erken devir bir müellif tarafından adapte edilen kaynağı mı temsil etmektedir?

Son zamanlarda kroniklerin «kalıp-kritiği» göstermiştir ki 1) Aşık-paşazâde tarihinin ilk yarısına kadar olan kısmın Anonim-Oruç gurubu ile ortak hususiyeti esas olarak (825/1422'de yâni Sultan Murad'ın 1421 haziranında cülûsundan bir yıl kadar sonra), açıkça görüleceği üzere, Düzme Mustafa'nın yakalanması ve öldürülmesinin anlatımı ile son bulan, elimizde orijinal şekli bulunmayan, bir anonim⁴⁹ kronik-metinden gelmekte⁵⁰; 2) kroniklerdeki devamlılığın, bunların bir veya birkaç *takvimi* temsil etmekte; 3) kronikler, bazı yerlerde -en önemli seferlerin tutarsız anlatıldığı popüler hikâyeler olan- ilâveli *gazânâmeler* ile takviye edilmiş bulunmaktadır⁵¹.

Digby MS'daki yıllıklar, bana göre, bu faraziyelerin önderliğinde esas kronik metne eklenmesi gereken ilk kronolojik listeyi tahmin

49 «Yahşi Fakih'in *menâşibi*» değil; bkz. BSOAS, XXVI, 1, 1963, 52.

50 Tam bir tarih veremeyişimin sebebi, *İslâm Ansiklopedisi*, «Murad II» maddesinde Osmanlı ve Batı kaynaklarını mükemmelen karşılaştıran Halil İnalcık'ın verdiği kronolojiyi takip ettiğim içindir.

51 H. İnalcık, bkz. Lewis and Holt (ed.), *Historians of the Middle East*, 159.

etmemize olanak sağlayan, tamamen aynı nitelikte⁵² ve geniş kapsamlı bir metni temsil etmektedir. Benim faraziyem, esas metinden Düzme Mustafa'nın ölümünü kaydeden ilk müellifin, yıllıkları 826-46 için tam aktarmış ve sonra, 847 yılığının sonuna doğru, İzliadi seferi için bir *gazânâme* eklemiş olmasıdır. (bu durumda ilâvenin tam yeri kroniklerdeki karakteristik ...*çindeyiken* / *Gerü bu tarafdan...* ibaresiyle tesbit edilebilir⁵³; müellif Varna (852) için de aynı veya başka bir *gazânâme* kullanmış, sonra büyük seferlerin yer almadığı 849-51 için yine Yılıklara dönmüştür. 852 için (belki de) Yılıkların ilk kısmını aldıktan sonra, yine benzer bir geçiş cümlesi ile⁵⁴, Kosova için bir *gazânâme*ye atlamıştır.

Annallerin yalnızca bir kronik-metin'den alındığı şeklindeki aksi bir yorum makul olamaz: bu, iktibası yapan kişinin, bilinen yazmalarda⁵⁵ bulunmayan çeşitli ayrıntıları ihtiva eden bir kroniğin var olduğu ve sadece (amacı için tutarsız bulmuş olabileceği) *gazânâme* meselesini bir tarafa atmakla kalmamakta, aynı zamanda bütün kroniklerde⁵⁶ geçen Düzme Mustafa ile ilgili uzun pasajı bir yana itmektedir; Aşıkpaşa-zâde'de⁵⁷ tekrarlandığı üzere, bunun eklenmiş *takvim* veya *gazânâme*'yi değil, Aşıkpaşa-zâde'nin kullandığı kroniğin ilk redaksiyonunu temsil ettiği düşünülebilir. Digby MS'daki 824 ve 825 yıllarının basit kayıtları, bana göre, müellifin kronik-kaynağında bulunan daha uzun tasviri tercih edip takvimin orijinal metnini almadığını göstermektedir⁵⁸.

52 Sadece tarihlemede fark vardır; bunun yorumu için bkz. ileride, s. 93.

53 E 34b.11 Giese 67.3; O 53.24 C 117.18 M 45b.15 P 43b.8.

54 -iken / bu esnâda : E 38b.4 Giese 70.26; O 59.24 C 121.20 P 49a.3.

55 Bu kısımların bazıları üzerinde ileride s. 92 de durulmuştur.

56 E 31b.3-32b.3 Giese 56.2-59.16; O 46.6-47.15 C 112.11-113.15 M 41b.4-42b.12 P 37a.4-38a.6.

57 §§ 83-7.

58 İğnçektir ki vakanüvis, Mustafa'yı Murad'ın 'kardaşı' sanmaktadır (aslında amcası idi) ve yine de ona 'düzme' demektedir. 824 yılığının 'kardaşları' iki Mustafa olmalıdır; zira iki genç kardeşi Yusuf ve Mahmud için Bizans İmparatoru ile yapılan çekişme, cenk vasfını taşıyamaz. 'İki kardaş' geleneği kronik-kaynakta da geçer görünmektedir: bkz. 'Apz., § 82 baş kısmı (ve kardaşları da; ne oldu; Yusuf ve Mahmud § 94'e kadar söz konusu edilmemektedir) ve krş. Giese, 53.29 : *Sulân Mehemmedün oğlanları her tarafdan baş kaldurdılar* (E'de de böyle ancak Oruç'ta bu cümle eksik - acaba yayın hatası mı?). Râhî de Murad'a Düzme Mustafa'nın 'kardaşı' der (MS Marsh 313, vr. 106b, ancak Cezayir ve Berlin nüshalarında eksik).

Annallerin sadece orijinal metni temsil ettiği varsayımını kabul edip sonra, hipotez gereği, kroniklerin bu noktada bir müellif tarafından telif edilip edilmediği hususundaki son kayıtlara dönelim. Digby'nin Yıllıklarının tarihsiz son paragrafında Kocacık/Svetigrad'ın zaptedilmesi, Kosova muharebesi, Sultan Murad'ın Edirne'de kalması, Yergök/Giurgiu'nun tahkim edilmesi ve şehzâde Mehmed'in evlenmesi yer almaktadır. İlk iki olayın tarihleri açıkça ortaya çıkarılmıştır - temmuz ve ekim 1448; her ikisi de h. 852 karşılığıdır ve bu, besbelli ki, paragrafın ilk kısmının bağlantısı olduğu yıldır. Öte yandan düğün, şüphesiz daha sonra vukubulmuştur. Müteveffa profesör Babinger, Oruç'un etkisinde kalıp, bunun 853/1449 yılında olduğunu savunmuştur, şöyle ki⁵⁹

853 : Sultan Murad Edirne'de; Yergök; düğün; Sultan Murad yayıaya çıktı;

854 : Akçehisar'ın başarısız kuşatılması;

855 : Sultan Murad'ın ölümü, 1 muharrem çarşamba.

Gerçi Babinger, Akçehisar(Kruja)'ın uzun süren muhasarasını nisan-(?) eylül 1450 gösteren batı kaynaklarının Oruç'un 854'ünü tasdik etmeleriyle; Oruç'un düğünü, açıkça, bir önceki yılda göstermesiyle; ve eğer Sultan Murad yayıaya düğünden sonra çıktı ise, düğünün 853/1449 baharında yapılmış olacağı ile yetinmiştir⁶⁰. Öte yandan İnalçık, inandırıcı bir şekilde, bu tarihlendirmeyi reddetmekte⁶¹, iki ayrı kaynağın hemen hemen tam bir eşitlik içinde bulunmasına dayanarak 854 (başl. 14.2.1450)'ü kabul etmektedir: Ducas'ın tarihlemesi Sultan Murad'ın vefatından önce eylül-aralık (yâni 1450) olup Enverî'de de şevval-zilkâde 854(kasım-aralık 1450)'tür. Sultan Murad 1451 şubatının ilk günlerinde yâni birkaç hafta sonra ölmüştür; bu durumda 'vakanüvis'e göre düğün, saltanatının son olayı olmalıdır⁶². Açıkça görülüyor ki, Digby'nin Annalist'i Kosova olayı (852)'na kadar tarihli kayıtları muhafaza ettikten sonra *def'a* koymadan tarihsiz 'Yergök' (muhtemelen 853)⁶³ ve 'düğün' (şüphesiz 854) kayıtlarını eklemiştir.

59 O 64.4-16 (ve şimdi P 52a.5-19). C düğünden bahsetmez.

60 *Aufsätze*, I(Heirat), 229-32.

61 *Fatih devri üzerinde tetkikler ve vesikalar*, I, Ankara, 1954, 108-9.

62 Ayrıca bkz. 'Äpz.'nin ahiâki yorumları, § 121; ona göre Murad, oğlunun evlenmesiyle dünyevi görevini yerine getirmişti.

63 Tarihî gelişme (Eflak'ta Osmanlı taraftarı bir voyvodanın yerleştirilmesi) hakkında bkz. H. İnalçık, *Fatih devri.*, s. 98, n. 130.

Ancak kroniklerdeki durum nedir? Oruç'taki sıralama, açıkça görüldüğü üzere, yanlıştır; Oruç'un genellikle diğer kronik-metinlerden daha inanılır olduğu düşünülürse, bu durumu hayretle karşılamak gerekir. Bu karışıklığın akla yatkın izah tarzı, şu anda, iki kaynağın acemice bir arada toplandığı kroniklerde yatan bir mesele ile karşı karşıya olduğumuzdur: önünde 'Murad Edrenede' - 'Yergök' - 'düğün'ü içeren Digby nüshası olan ve 'yayla' - 'Akçehisar' - 'vefat' kısımlarıyla diğer bir kaynak bulunan redaktör bunların birbirine (son sıralamada 'Akçehisar' - 'düğün' - 'vefat' şekliyle) örülmelelerini ve bunları bir grupta eklemeyi düşünemediyse sonunda haliyle (yanlışığlı aşıkâr olan) Oruç'un sıralaması ortaya çıkacaktır⁶⁴.

Mesele halâ tam kanıtlanmış sayılmaz, bir-iki tartışma konusu daha yapılabilir. Eğer bu Yıllıklar kaynağı temsil ediyorsa tahmini çalışmalara konu edilen (ve belki de bu yüzden bozulan) kroniklerin gerçeğe daha yakın haricî delillerle bazı ayrıntıları ihtiva ettiğini düşünmemiz gerekir. Durum, gerçekten de böyle görünüyor: Annaller 834'de yeni bir sikkenin kesildiğini kaydederken bu tarih kataloglarda teyid edilmiş olmasına rağmen kroniklerde 835 olarak verilmektedir; Yıllıklar, kroniklerin 834'üne karşılık⁶⁵ II. Mehmed'in doğum tarihini 835 olarak tayin etmekte, II. Murad'ın tahtı ilk terki tarihini (ağustos 1444) 848(başl. 20.4.1444)'in birinci vakası olarak kaydederken kronikler bunu 847 olaylarına ekleyerek çok erken göstermektedir.

Yine de, eğer Digby'deki Yıllıklar kaynağı temsil ediyorsa, kronik-metin derleyicisinin tesadüfen veya o andan itibaren değersiz bulması sonucu, almadığı birkaç ayrıntıyı içerdiğini ümit edebiliriz. Şöyle ki 1) 830 seferlerinde kumandan beylerin isimleri, 2) Şehzade Alaeddin'in (831'e atfedilen)⁶⁶ doğumu, 3) Selânik'in alınmasının

64 W metnini düzelteren ve geliştiren redaktör, her zaman başarılı olmakla beraber, şu doğru sıralamayı vermemiştir:

853 : Yergök; Eflak'a akın ve yeni voyvoda tayini;

854 : Akçehisar muhasarası; 'ol kış' düğün;

855 : Murad'ın ölümü, 1 muharrem çarşamba.

Anlaşılabileceği üzere, bu kişi kendisine 'Eflak' kısmını ve doğru tarih sıralaması veren kaynaktan (Enverî'den?) yararlanmıştır.

65 835 olduğunun iyi delillendirilmesi İnalçık, *Fatih Devri*, s. 55, n. 2'de özetlenmiştir.

66 Tarih veren diğer tek Osmanlı kaynağı Enverî'de 830 tarihi verilmektedir (krş. *Fatih Devri*, s. 55 ve n. 4).

(833) Sultandan ziyade uç beylerine atfedilmesi⁶⁴, 4) Golubac üzerine Macar saldırısı⁶⁵, 5) Üsküplü İshak Bey'in (844'e atfedilen)⁶⁶ hacı ve ölümü (848'dedir)⁶⁷.

Buna karşılık bir gerçek de kroniklerde, Annallerin metinden çıkarıldığı anlaşılan bir hayli kaydın varlığıdır: 829'da⁶⁸ Cüneyd'e karşı sefer, 831'de Can adasının Osmanlılar tarafından işgali, 840'ta alınan Karaman'daki kentlerin adları, v.b. Bunun için, Annallerde yalnızca eksik ve bozuk bir metin kalmıştır; metin bütün şüphelerin ötesinde bulunsa bile, verdiği bilgilerin bazen doğru olmadığı ileri sürülebilir: söz gelişi Borac'ın düşüşü (1438) 840'ta değil, 841 veya 842'de, Semendre'nin düşüşü (ağustos 1439) 842'de değil 843'te, Novobrodo (haziran 1441)⁶⁹ 843'te değil 845'te olmuştur⁷⁰.

Yıllıklarda göze çarpan temel husus onların, sık sık vezirlerin adlarını kaydetmiş olmalarıdır. Bu özellik şimdiye değin Oruç metinlerine has bir durum olarak nitelendirildi, ancak şimdi açık biçimde görülmektedir ki, bu *takvim*-kaynaktan menşelenmektedir. *Takvim*-kaynak sadece Divan üyelerinde bir değişiklik olduğu zaman isimlerini vermekle yetinmemiş, diğer senelerde de ya isimleri tekrarlamış (827, 828'e ait yıllıklardaki gibi) ya da *vezirleri mezkûr* ifadesiyle belirtmiştir (829, 830, 835, 838, 839, 840 yıllarında olduğu gibi). Böyle bir deyim Oruç metinlerinde sadece iki kez geçmek-

67 Ayrıca krş. Apz. nin anlatımı, 105.

68 Bkz. geride n. 34.

69 Bu hacta Apz. İshak Bey'in yanında idi, ama kronolojisinde karıştırmış. Ancak 'Semendre'nin düşmesinden önce' (ağustos 1439) döndüklerine göre hac muhtemelen 841 (zilhice 841/haziran 1438)'de yapılmıştı.

70 İshak Bey 848 tarihli bir vakfiyyede 'merhûm' diye geçmektedir (İnalçık, *Fatih Devri*, s. 83, n. 67).

71 Bkz. geride, n. 21.

72 Jireček (II, 178)'te de böyle. İnalçık ('Murad II', kol. 607a) kroniklere dayanarak 1440'ı benimsemektedir.

73 II. Murad'ın saltanatının ortalarına rastlayan bir yıl farkı sürpriz değildir; 31 Hicri yıl 30 güneş - yani sefer - yılını kapsar ve 833-45 onyılında Muharrem, eylül'den mayısa kaymıştır. Bu durumda çok dikkatli bir annalist dahi bir yaz olayını İslami yeni yılın bu yada diğer yanına düştüğü hakkında yanlışlığa düşebilir. En iyi örnek 836 yılı altında kayıtlı güneş tutulması ve kuyruklu yıldız vakalarıdır: Güneş tutulması 17.6.1433'te vukubuldu ki, (Oppolzer, no. 6284, bkz. Babinger, *MOG*, II, 3-4, 1926, 313), bu gerçekten 836 yılına denk düşmektedir, fakat kuyruklu yıldız (eyül 1433, bkz. V. Grumel, *Traité d'études byzantines*, Paris 1958, 475) aynı yazın sonunda görülmesine rağmen 837'ye aittir.

tedir⁷⁴. Açıkça, 'Anonim-Kronikler' müellif (ler)i hem Giese redaksiyonunda vezirlere ait bütün referansları terkederken Oruç veya müstensihi hemen hemen tüm '*vezirleri mezkûr*' kayıtlarını atmıştır⁷⁵.

Bu Yıllıklar'daki düzenleme, ayrıca, '*vezirler*' kaydının devamlı yıl kayıtlarının sonunda, fakat tarihten önce olduğunu göstermektedir. Oruç'ta ise vezirler kaydı bazen tarihten önce gelmektedir (ama *Girü...*'den önce olup, bir sonraki yıllığı takdim eder); bu metinle bir kıyaslamadan anlaşılacağı üzere böyle bir kayıt (görülmesi gibi) hemen bir önceki tarihe değil de müteakib yıllığa ait olabilir. Mesele 841 yıllığında metinde (istisnai olarak yıllığın orta yerinde) Memmed Aga'nın yerine Feyzullah kaydedilmiştir; ayrıca OCM'de bu kayıt 840⁷⁶ tarihinden hemen sonra görülmekte ve P'de 840 kaydına karşılık kenara konulmuş bulunmaktadır.

Digby nüshasının açıkça yetersiz olduğunu, hattâ onunla Oruç metinleri arasında bazı zıtlıkların bulunduğunu kabullensek bile, şu anda kayıtları ayrıntılarıyla analiz etme yarar sağlamaz; ancak şu kadarı söylenebilir: Oruç'taki değerli bir bilgiyi kullanırken bir ben-din doğru yıldan yakın bir yıla kaymış olabileceğini göz önünde tutmalıdır; ve Oruç'un vezir kayıtları, 'Anonim Kronikler'in metin geleneğine şahsi katkısı olarak değil, tıpkı kendine has nitelikli *dibace*'-sini (MS E'de görüldüğü üzere) orijinal kronik-kaynaktan aktardığı gibi *takvim*-kaynaktan aldığı bir özellik olarak belirmektedir⁷⁷.

Digby nüshasının, kroniklerin *takvim*-kaynağını temsil ettiğini kabullenmemize karşı şu görüş çıkabilir: tarihleme metodu. 'Saray' *takvim*-listelerindeki her yıl, Hicri yıllarla değil, listeyi de içeren Saray almanakının derlenmesinden sonra geçen yıllarla tarihlenmektedir; kroniklerin herhangi bir yerinde 'geçmiş yıllar' ile ilgili rakam bulunmadığına göre Giese (Oruç değil) arasına çekimli fiil yerine 'geçmiş yıllar' tarihlemesine uygun *-eldenberü* biçiminde bir grama-

74 M 44.1 (*vezirler mezkûrlar*, 837'ye atıf yapıyor); 0 51.19 (*vezirleri ke-ma-kân*, 841 tarihinden hemen sonra).

75 Giese'de (824 yılı içinde) üç vezirin adlandırılması, anlatımın bir parçasıdır ve kronik-kaynakta bulunmaktadır (krş. Apz., § 81). (824 için sadece iki isim veren Yıllıklar metni, Bayezid Paşa belki de yılın sonunda öldürüldüğüne göre, eksik sayılmayabilir).

76 Bu yüzden İnalçık, O'ya dayanarak, Fazlullah'ın atanmasını 840 olarak tarihlüyor (Murad II', 605b); fakat Yıllıkların tarihi ve ifadesi (*kasd edüb*) Fazlullah'ın Divan'a girmesi ile Avrupa'da saldırgan harekete girişmesi arasında bir bağ olduğu savını kuvvetlendirmektedir.

77 Bkz. *BSOAS*, XXX, 2, 1967, 321-2.

tik yapı sunmaktadır. Erken E redaksiyonunda bu yapılar sayıca fazla olup, ilk kez 791 ve 800 yıllıklarında⁷⁸, sonradan 829-31, 833-47, 849-50 (II. Murad'ın saltanatı)'lerde gurup halinde, ve dağılık olarak da 866 ve 893 arasında 11 yılda ortaya çıkmaktadır. Kroniklerin *takvim-kaynağı* (kaynakları), görüleceği üzere, hanedan listeleri gibi tarihlemeye geçmiş-yıllar sistemi üzerine inşa edilmiştir; kroniklerin derleyicisi (derleyicileri) -oldukça başarılı- Hicri yıllara göre hesaplamış, sadece Oruç fazlalık saydığı herbir *-eldenberü*'yü kaldırarak tamamen temizlemiştir.

Digby nüshasında böyle 'geçmiş yıllar' tarihlemesinin hiç bir izi olmaması ilk bakışta kronik-metinlere olan önceliğine karşı bir iddiadır, ancak Hicri yıllardaki belirgin karışıklık analiz edildiğinde bu iddia zayıflar. 824 yılındaki doğru tarihten sonra mütemel yıllar 825-8, 836-6, 838-40, 848, 851-3'e ait hiç *sene* kaydı yoktur ve tek kayıt sadece 830-4 için olup boş bırakılmıştır. 829 doğrudur; 841'e karşılık 181 (tarih düşürmeye rağmen) müstensihin saçmalamasına bir delildir; ve 844 için 849, 849 için 855 doğruya yakındır. Ancak iki kayıt iki-yıl ve beş kayıt da bir-yıllık farklılığı gösteriyor⁷⁹; ve bu hatalar müstensihin sayı ve sözcükleri anlayamamasından değil, muhtemelen, gerçekten kaçınılmaz olan, 'geçmiş yıllar'ın hesaplanmasından kaynaklanmaktadır. Böylece Digby nüshasının Hicri yılları kusurlu gösterişi, ona karşı değil, onun önceliği için geçerlidir: geçmiş yıllar sisteminden Hicri yıllara tarihlemeyi yeniden hesaplamaya çalışan ve çoğu yerde yeterince gayret sarfetmeyen, fazlaca akıllı olmayan bir müstensihin uğraşmaları ile karşı karşıya bulunmaktayız.

850'ye ait bir kayıttaki *bunda Edrenede* ifadesi ilk görünüşte kendisinin Edirne'de oturduğu zannını verirse de, bu şartlarda okunan *bunda* sadece (hemen önündeki *Anadoluda*'nın karşıtı olarak) Rumeli anlamını taşır; uç-beylerine ve özellikle İshak Bey'e gösterdiği ilgiden ve küçük bir kale olan Boraç'ın alınış tasvirinden anlaşılacağı üzere ilgisinin daha çok Makedonya'ya olduğu ortaya çıkmaktadır. Metni, Anonim Kroniklerin içine yerleştirilmesi gereken bilmece gibi pek önemli bir metin görünümündedir; ne yazık ki, müstensih bunun sınırlarını açık olarak nakletmemiştir.

Salih Özbaran

78 Bunlar ve diğer bazı ilk kayıtlar, açıkça, esas kronik-kaynaktaki eklemelerdir.

79 Özellikle 842-3 için '844-5'; 837, 845-7, 850 için '838', '846-8', '851'.